

## Píše Jakub Sichálek

(E\*forum, 19. 09. 2016)

### Dvojdomev I

Pro Arna Nováka jsou autoři staročeských epických básní lucemburského období představiteli *otrockého přilnutí k cizí literatuře*; podle Romana Jakobsona *žádné* z literárních děl doby vlády Lucemburků Jana a Karla *neukazuje* na německou předlohu. Ani jedno přitom není pravda: Z domněle vazalského postavení vysvobodili staročeskou literaturu Novákovi současníci Franz Spina a Jan Vilikovský; Jakobsonova formulace pak zcela pomíjí například známá zpracování českých rytířských románů podle německých předloh (jako jsou *Tristram a Izalda*, *Vévoda Arnošt* ad.).

Zmíněný Novákův i Jakobsonův náhled jsou rétorickou zkratkou, která pisatelům sloužila především k potvrzení jiných, dalekosáhlých tezí, odvozujících hodnotu staršího písemnictví od toho, do jaké míry se jeho pocíťované estetické kvality či ideový obsah protínají s kulturními a politickými potřebami dneška. Takový náhled zůstane vždycky zavádějící. Ukázkově se projevil při hodnocení například staročeské rytířské epiky druhé poloviny 14. století: představa o jejím *otrockém přilnutí k německým předlohám* ji diskvalifikovala v očích většiny českých literárních historiků daleko za polovinu 20. století.

Nebudu však věnovat pozornost ani speciálně rytířské epice, ani kontextu Novákovy a Jakobsonovy úvahy, jakkoli jde nepochybně o důležitá a zajímavá témata. Soustředím se dále na samu problematiku literárněhistorické **reflexe německé literatury vzniklé v českých zemích ve středověku**, resp. reflexi německo-českých literárních kontaktů. Prvotním podnětem mi je nedávné dvojí vydání eseje Romana Jakobsona *Moudrost starých Čechů* (k edicím srov. [echo](#) z 20. 1. 2016).

Náhled na dějiny české středověké literatury prošel ve dvacátých a třicátých letech 20. století výraznou koncepční proměnou. Charakterizuje ji reflektované zapojení církevněslovanského, latinského a *německého* bohemikálního písemnictví do dějin české literatury a doprovází ji rozvoj moderních filologií v jejich historické perspektivě spolu s inovativními domácími, zčásti německy vycházejícími vědeckými časopisy (Naše věda, Byzantinoslavica, Slavische Rundschau, Germanoslavica aj.), průběžné referování o domácí či zahraniční knižní i časopisecké produkci a současně i spolupráce či konkurence českých a německých slavistů i germanistů (nejen, ale především z obou pražských univerzit). Příznačná je dále snaha o formálně strukturní, stylovou a funkční analýzu staročeských děl v kontextu primárně středolatinského, byzantského, církevněslovanského a evropského vernakulárního písemnictví (tedy i ve

vztahu k předlohám a paralelám českých děl). To se odrazilo v edičním zpřístupňování staročeských textů, které pak oslovily i širší čtenářskou obec včetně současných literátů, jak svědčí příklady V. Vančury, J. Palivce, F. Kubky ad.

Významnou éru relativně svobodného vědeckého myšlení o literatuře zbavujícího se postupně nacionální demagogie ukončili v předvečer 2. světové války svým přístupem k problematice německo-českých kontaktů Konrad Bittner (1890–1967) a jeho nejvýraznější oponent Roman Jakobson (1896–1982). Přední slavista pražské německé univerzity, moravský Němec Bittner, jenž dovedl v knize *Deutsche und Tschechen. Zur Geistesgeschichte des böhmischen Raumes* (1936) výklad německo-českých literárních dějin do druhé poloviny 15. století, viděl závislost české literatury na německé a německé literární vlivy i tam, kde nejsou – a ruský slavista Jakobson je, v reakci na Bittnera a válečné události, zase nechtěl vidět ani tam, kde jsou.

Poválečný vývoj nabral rychle nový směr zejména v otázce vymezení předmětu českých literárních dějin: pro německy psaná bohemikální díla zde nebylo místo. To se promítlo jak do takzvaných akademických dějin české literatury (1959), které měly v první řadě demonstrovat nový hodnotící přístup ke staré literatuře a jejímu vývoji, tak také do dlouho připravovaného edičního podniku, celkem třísvazkového *Výboru z české literatury*, dovedeného až k druhé polovině 15. století (1957, 1963, 1964). Ten sice představil slovesné památky v ilustrativní žánrové šíři, ale podal silně jazykově redukováný obraz literárního života českých zemí, neboť např. německé a hebrejské písemnictví zde chybí.

Zůstává zvláštním paradoxem, že na tomto novém pojetí – kdy německý vliv byl marginalizován – se podepsali i ti badatelé, jejichž minulé i současné vědecké práce nebo politické postoje se záhy staly v nové vědní koncepci podobně nežádoucí: už zmíněný Jakobson, Albert Pražák (1880–1956) či Václav Černý (1905–1987). Podobně jako Jakobson odmítli také Pražák s Černým ve svých monografiích o staročeské *Alexandreidě*, resp. staročeské milostné lyrice, vznikajících během války, shodně některé vývody Bittnerovy knihy *Deutsche und Tschechen*. Pražák i Černý řešili na příkladu *Alexandreidy*, resp. staročeské milostné lyriky otázku vřazení české literatury do kultury evropské a přišli s několika fantastickými tezemi, které předně měly oslabit vliv německé kultury na českou.

Bittnerova práce z roku 1936 o německo-českých literárních stycích byla v českém prostředí brzy po vydání chápána jako antikvární metodologicky i interpretačně. I přes zásadní výhrady, které tehdy u nás vůči Bittnerově knize zazněly (dotknu se jich v některém dalším echu), zůstala tato kniha do jisté míry vlivná u části německých slavistů (jakkoli se i tam záhy objevily výtky předhazující Bittnerovi, v návaznosti na českou polemiku, že jeho kniha je kompilát hraničící s plagiátem). Její bibliografický, případně faktografický přínos pro potřeby zahraničního čtenáře nahradil až v roce 1978 slavista Winfried Baumann (nar. 1944) svojí známou a ceněnou monografií *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen: Deutsch-lateinisch-tschechische Literatur vom 10. bis 15. Jahrhundert*. Samotná otázka německo-českých literárních vztahů byla 20

let po Bittnerově knize přehledně a přestručně (až po 20. století) představena mnichovským slavistou a balkanistou Aloisem Schmausem (1901–1970), který, mimochodem, studoval jeden semestr i v Praze na české univerzitě a českou literaturou se příležitostně sám badatelsky zabýval. V první verzi svého stručného nástinu *Tschechisch-deutsche Literaturbeziehungen* (1957) se Schmaus ještě výslovně odvolával na Bittnerovu kontroverzní knihu – a vzbudil tím nevoli u tehdejšího českého recenzenta J. Daňhelky.

Méně akademické než pojednání Schmausovo i Baumannovo byly jednak reakce německých bohemistů na zmíněný výbor z české literatury i na další edice (více pozornosti jsem tomu věnoval jinde, srov. *Slovo a smysl* 11, 2014, č. 22, s. 86–92), nebo germanobohemistické příspěvky Pavla Trosta (1907–1987), který narozdíl od svých kolegů-germanistů Leopolda Zatočila (1905–1992) či Emila Skály (1928–2005) nikdy nepodlehł programu nejagilnější figury poválečné literárněvědné paleobohemistiky Josefa Hrabáka (1912–1987). Hrabák opakovaně specifikoval poměr českého písemnictví k německému shodně jako už kdysi A. V. Kraus či V. Flajšhans pojmy *soupeření* a *soutěž*, německá bohemika ovšem odtrhl od vývoje české literatury. Nejsouhrnněji toto téma, v zásadě však pro něj spíše okrajové, pojednal v souboru, který nese v tomto ohledu paradoxní název *Polyglotta* (1971).

Pokud jde o středověké písemnictví, vládlo českému literárnímu dějepisovi druhé poloviny 20. století na jedné straně přehlížení (či nezohlednění) německé domácí tvorby a nedocení české-německých literárních kontaktů, na druhé straně se jako reakce objevilo (u K. Doskočila, J. Tříšky aj.) zaklínání se trilingvismem, trilingvními autory a šablonovitými formulacemi o latinsko-německo-českém literárním životě českých zemí ve středověku, aniž by se odlišoval trilingvismus pasivní od aktivního a aniž by se sama kategorie vícejazyčnosti historicky problematizovala a koncepčně precizovala. Často uváděný, synekdochický příklad Jana Milíče z Kroměříže je pramenně kriticky více než sporný...

Odlišné společenské a vědní podmínky od 90. let minulého století umožnily mluvit o německých středověkých bohemikách a německo-českých literárních kontaktech zcela otevřeně. Byla to nejen dobová možnost, ale spíše nutnost, součást historické odpovědnosti nově se utvářející občanské společnosti, resp. intelektuální odpovědnosti, kterou však jako závazek pociťovala jen hrstka nejpoučenějších badatelů. Stačí vzpomenout Jindřichem Pokorným (1927–2014) řízené sborníky *Ianua* s cennou bibliografickou rubrikou či oba svazky *Deutsche Literatur des Mittelalters in und über Böhmen* (2001, 2004) iniciované Václavem Bokem (nar. 1939), který v počátcích své vědecké dráhy vlastně ještě vycházel z Hrabákova vymezení česko-německých literárních vztahů na teritoriu českých zemí. V roce 1994 byl obnoven časopis *Germanoslavica*. Přibýlo překladových titulů (nejvýznamnější je komentovaný kolektivní výbor z německé poezie vzniklé na dvoře posledních Přemyslovců nebo s ním jinak spjaté *Moravo, Čechy, radujte se!*, Praha 1998); svého specialistu si „našel“ německý rýmovaný překlad Dalimilovy kroniky. Atd.

